



Tadeusz Maciejewski

Uniwersytet Gdański

USTRÓJ SĄDÓW SZCZEGÓLNYCH W WERSALSKIM WOLNYM MIEŚCIE GDAŃSK (1920–1939)

1. Sądy przemysłowe (*Gewerbegerichte*)

Sądy przemysłowe unormowano w WM Gdańsku ustawą z 23 listopada 1922 r. Całość liczyła 88 paragrafów, podzielonych na trzy części. Zasadniczo odpowiadała ona ustawie niemieckiej z 29 lipca 1890 r., ze zmianami z 30 czerwca 1901 r.¹ Ustawa niemiecka była wprawdzie podzielona na sześć części, tyle tylko, że w ustawie gdańskiej część trzecia zawierała jedynie informacje, że bez żadnych zmian obowiązują w WM Gdańsku jej paragrafy 62–88². Najważniejsze w ustawie były jej pierwsze dwie części dotyczące utworzenia, właściwości i struktury sądów przemysłowych³ oraz procedury według której rozpatrywano toczące się przed nimi sprawy⁴, reszta odnosiła się do działalności tych sądów jako urzędu rozjemczego, orzeczeń i wniosków oraz postępowania przed naczelnikiem gminy, zaś całość zamykały postanowienia końcowe. W WM Gdańsku jedyne odstępstwa od tekstu niemieckiego dotyczyły wyłącznie części pierwszej, co wynikało z ogromnej różnicy terytorialnej obu państw⁵.

W genezie wydania ustawy stwierdzono, że główną przyczyną jej uchwalenia była konieczność rozstrzygania sporów między pracodawcami a pracownikami, jak również między samymi pracownikami tego samego pracodawcy, zaś wzorem dla niej były francuskie akty prawne wydawane na początku XIX w. przez Napoleona Bonaparte. Z racji małego obszaru, w Gdańsku miano powołać tylko jeden sąd przemysłowy, przy czym liczbę tę mógł zwiększyć Senat o kolejny,

¹ *Gewerbegerichtsgesetz, Danziger Gesetzblatt* (dalej DGBl.), 1922, s. 519 i n., tekst również [w:] G. Voigt, *Danziger Gerichtsverfassung*, Danzig-Berlin, 1927, s. 155–163.

² Tekst ustawy w *Reichsgesetzblatt* (dalej RGBl.), 1890, s. 141 i n., jak również w: *Deutsches Recht, hrsg.* W. Goetze, H. Zeitschel, t. 2, Berlin, Leipzig, Stuttgart 1912, s. 363 – 392; Tamże, komentarz Wulffa, s. 374–398.

³ RGBl., 1890, §§ 1–25.

⁴ Tamże, §§ 26–61.

⁵ Tamże, §§ 62–88.

jeżeliby zaszła taka potrzeba, wydając w tej sprawie stosowne rozporządzenie. Generalnie posiedzenia sądu miały się odbywać w jego siedzibie gdańskiej, jakkolwiek dopuszczane były sesje wyjazdowe⁶.

Za pracobiorców w fabrykach i cechach uznano: robotników, czeladników, terminatorów, majstrów, pracowników technicznych itd., tj. wszystkich tam zatrudnionych. W tym samym stopniu dotyczyły też one na wsi: chałupników, dzierżawców ziemi, właścicieli gospodarstw indywidualnych itp. Jej moc obowiązująca nie odnosiła się tylko do służby domowej oraz do urzędników komunalnych i państwowych. Z kolei za pracodawców uznawano osoby, które w ciągu roku zatrudniają w swym przedsiębiorstwie przynajmniej jednego stałego pracownika⁷.

Generalnie sądy przemysłowe rozpoznawały kilka kategorii spraw⁸. Należały do nich przede wszystkim spory wynikające ze stosunku pracy:

- przyjęcia do pracy;
- wykonywania obowiązków pracowniczych i zwolnienia z nich, co wiązało się w szczególności z kwestiami odnoszącymi się do wypełniania książeczek pracy, wydawania świadectw, prowadzenia listy płac, czy też wszelkiej dokumentacji, po odzież i sprzęt pracowniczy;
- realizacji wszystkich należnych świadczeń pracowniczych, w tym wypłaty wynagrodzenia, zwrotów wcześniej uiszczonej kaucji, żądania odszkodowania z tytułu opuszczenia stanowiska pracy, z powodu zepsucia się lub utraty towarów, materiałów czy też sprzętu;
- rozliczeń związanych z ubezpieczeniami zdrowotnymi i chorobowymi;
- roszczeń dotyczących nieprzyjęcia przez pracodawców wykonanych przez pracobiorców czynności;
- wszystkich innych roszczeń, zwłaszcza tych wynikających z umów o pracę, jeżeli w czasie jej wykonywania wystąpiły jakiegokolwiek ograniczenia w ich pracy.

Obok tego sądy przemysłowe rozpatrywały też sprawy dotyczące roszczeń osób wykonujących pracę poza stałą siedzibą zatrudnienia, np. chałupników, którym pracodawca nie dostarczał odpowiedniej ilości surowców lub półfabrykatów, które zgodnie z umową miały im być zapewnione⁹.

Właściwość rzeczowa sądów przemysłowych wykluczała przy tym kompetencję do ich rozstrzygnięcia przez sądy zwyczajne. W związku z tym generalnie zakazano zawierania przez zainteresowane strony polubownych umów wzajemnych, prawa stron naruszających. Wyjątkiem było ich zaakceptowanie przez prezesów tych sądów¹⁰. W przeciwnym wypadku sądy zwyczajne winne były

⁶ *Gewerbegerichtsgesetz*, 1922, § 1.

⁷ Tamże, § 3, § 16.

⁸ Wyliczono je enumeratywnie w § 4.

⁹ Tamże, § 5.

¹⁰ Tamże, § 6.

skargę przekazać sądom przemysłowym. Z obowiązkiem tym łączyły się jednak pewne wyjątki, zwłaszcza gdy były to roszczenia pracowników przedsiębiorstw państwowych, np. z obszaru przemysłu metalurgicznego czy wydobywczego¹¹. Kwestie te miał rozstrzygnąć przyszły statut dla sądów przemysłowych¹². Ograniczenia właściwości rzeczowej sądów przemysłowych mogły też wynikać z decyzji krajowych i centralnych urzędów państwowych, jeżeli wymagały tego szczególne okoliczności. Mogła też zaistnieć sytuacja odwrotna, czyli ich kompetencje mogły one rozszerzyć. Wtedy urzędy lokalne musiały się do nich dostosować¹³.

Wszystkie sądy przemysłowe zaliczano do struktur państwowego wymiaru sprawiedliwości. Na ich czele stali przewodniczący oraz przynajmniej jeden jego zastępca. Mogło być ich więcej, jeżeli były one wewnętrznie podzielone na izby. Skład personalny sądu uzupełniali ławnicy, w liczbie nie mniejszej niż czterej¹⁴. Wszyscy oni musieli mieć ukończone 30 lat, zaś ławnicy dodatkowo mieszkać w okręgu sądu przez dwa lata¹⁵. Ponadto, przewodniczący, jak i jego zastępca, nie mogli być pracodawcami ani też pracownikami. Wybierał ich albo magistrat, albo zgromadzenie gminne, ewentualnie przedstawicielstwo związków komunalnych na okres jednego roku¹⁶. Z kolei ławnicy musieli być po połowie pracodawcami lub pracownikami. Ich kadencja trwała od roku do sześciu lat. Ponowny wybór był dopuszczalny¹⁷. Bliższe zasady dotyczące wyborów i prowadzonych postępowań miał określić przyszły statut¹⁸. Urząd ławnika był przy tym honorowy. Otrzymywał on jedynie zwrot kosztów podróży do siedziby sądu oraz diety z tytułu uczestnictwa w posiedzeniach¹⁹. Przewodniczący sądu oraz jego zastępca byli przed objęciem stanowiska poruczani przez wyższe urzędy administracyjne. Z kolei ławnicy musieli przed pierwszym posiedzeniem sądu złożyć przysięgę sumiennego wykonywania swych obowiązków²⁰. Za ich zaniedbywanie, a zwłaszcza nieuczestniczenie bez usprawiedliwienia w sesjach sądowych, mogli być przez przewodniczącego ukarani grzywną do 600 guldenów. Od kary tej mogli się jednak odwołać do sądu krajowego²¹. Generalnie sądy przemysłowe orzekały w składzie trzyosobowym, tj. sędzia i dwóch ławników, przy czym w sprawach znaczących liczba tych ostatnich mogła być zwiększona²². Przy każdym sądzie utworzono również urząd pisarza²³.

¹¹ *Deutsches Recht*, s. 378.

¹² *Gewerbegerichtsgesetz*, § 8.

¹³ Tamże, § 7.

¹⁴ Tamże, § 10.

¹⁵ Tamże, § 11.

¹⁶ Tamże, § 12.

¹⁷ Tamże, § 13.

¹⁸ Tamże, § 15.

¹⁹ Tamże, § 20.

²⁰ Tamże, § 22.

²¹ Tamże, § 23.

²² Tamże, § 24.

²³ Tamże, § 25.

Pozostałe paragrafy omawianej ustawy mają dla niniejszej rozprawy, traktującej o ustroju sądów, niewielkie znaczenie, stąd też nie zostaną one zaprezentowane.

2. Sądy kupieckie (*Kaufmannsgerichte*)

Sądy kupieckie unormowano w WM Gdańsku ustawą z 23 listopada 1922 r.²⁴ Opierała się ona całkowicie na ustawie wydanej w II Rzeszy. Kulisy jej uchwalenia były przy tym niestandardowe, co świadczyło o powadze problemu. Mia nowicie jej tekst ustalono w Świnoujściu na pokładzie m/s „Hohenzollern” dnia 6 lipca 1904 r. w obecności samego cesarza Wilhelma II, stąd w protokole ją otwierającym znalazły się słowa *Wir Wilhelm, von Gottes Gnaden Deutscher Kaiser, König von Preussen...*, co było jak na procedurę ustawodawczą w Niemczech ogromną rzadkością. Ustawa weszła ostatecznie w życie 1 stycznia 1905 r.²⁵ Składała się z 22 paragrafów ujętych w pięciu tytułach, to jest organizacja i obsada (§ 1–15), postępowanie (§ 16–17), a następnie orzeczenie i wnioski (§ 18), postępowanie przed naczelnikiem gminnym (§ 19) i postępowania końcowe (§ 20–22). Dla naszych rozważań, konieczne jest omówienie wyłączenie jedynie pierwszego, ale za to najobszerniejszego tytułu.

Sądy kupieckie były sądami państwowymi, powoływanymi generalnie dla rozstrzygnięcia sporów prawnych w zakresie stosunków służbowo terminator-skich między kupcami a ich pomocnikami i uczniami. Tworzono je w okręgu jednej gminy, ewentualnie łącznie dla kilku gmin lub związków komunalnych, przy czym obowiązkowo w gminach liczących ponad 20 tys. mieszkańców. Ich funkcjonowanie i liczba opierały się na statutach wydanych przez Senat WM Gdańska. Po wysłuchaniu zainteresowanych stron, na podstawie rozporządzenia, ustanowiono dla jego terytorium tylko jeden sąd z siedzibą w samym Gdańsku²⁶. O jego właściwości terytorialnej decydowały wyższe władze administracyjne, które mogły ją na podstawie zarządzenia rozszerzyć, ale po wysłuchaniu opinii władz lokalnych²⁷.

Sądy kupieckie były właściwe rzeczowo do rozstrzygnięcia sporów identycznych, jak w omówionej wcześniej ustawie o sądach przemysłowych. Zmieniły się jedynie nazwy podmiotów postępowania sądowego. Stąd, aby uniknąć powtórzeń, odsyłamy do poprzedniej partii. Stan taki wynikał bezpośrednio z opublikowania obu ustaw tego samego dnia, tj. 22 listopada 1922 r. oraz zamieszczenia ich po sobie w tym samym Dzienniku Ustaw²⁸.

²⁴ *Gesetz betreffend Kaufmannsgerichte. Vom 23 November 1922, GBL (dalej GBl.), 1922, s. 530 i n.*

²⁵ *RGBL., 1904, s. 266 i n.*

²⁶ *Gesetz..., 1922, § 1; Deutsches Recht, s. 406 i n.*

²⁷ *Tamże, § 3.*

²⁸ *Gewerbegerichtsgesetz, 1922, GBL, § 2, s. 519 i n.; GBl. 1922, § 2, s. 530 i n.*

Właściwość rzeczowa sądów kupieckich, podobnie jak i przemysłowych, włączała kompetencje sądów zwyczajnych²⁹. Za kupca, zgodnie z kryterium podmiotowym przyjętym przez niemiecki kodeks handlowy z 1897 r. (HGB), uważano osoby zawodowo trudniące się czynnościami handlowymi³⁰. Pomocnikami kupieckimi byli ci, którzy świadczyli swe usługi kupcom za wynagrodzeniem, w Niemczech w wysokości 5 tys. marek rocznie³¹. Z kolei uczniami kupieckimi były osoby, które przez swe wykształcenie i wiedzę pomagały kupcom osiągnąć zamierzony cel handlowy³².

Sądy kupieckie składały się z przewodniczącego, jego zastępcy oraz przysięgłych, przynajmniej czterech. Mogły się dzielić na izby³³. Ich członkami nie mogli być m.in. cudzoziemcy, kobiety, bankruci itd.³⁴ Urząd przewodniczącego i jego zastępcy mogły sprawować wyłącznie osoby posiadające kwalifikacje sędziowskie i wyższe urzędnicze³⁵. Swój urząd sprawowali przynajmniej przez okres jednego roku. Ich wybór musiał być zatwierdzony przez wyższe władze administracyjne okręgu. Ławnicy składali się w połowie z kupców, a w połowie z pomocników kupieckich. Ich wybór następował na okres jednego roku do sześciu lat³⁶. Ponadto musieli zamieszkiwać na stałe w okręgu sądowym przez okres dwóch lat³⁷. Inne postanowienia były identyczne z paragrafami ustawy o sądach przemysłowych. W Niemczech wymieniane podobieństwa ujednolicono, likwidując zarówno sądy przemysłowe, jak i kupieckie, tworząc w ich miejsce sądy pracy, jednakże w WM Gdańsku tak się nie stało.

3. Sądy do spraw lichwy (*Wuchengericht*)

Podobnie jak i inne instytucje swą genezę niemiecką posiadał również istniejący w WM Gdańsku sąd szczególny d/s lichwy (handlu pokątnego oraz spekulacji). W Republice Weimarskiej utworzono go na mocy rozporządzenia z 29 listopada 1926 r.³⁸, a zniesiono rozporządzeniem z 20 marca 1927 r.³⁹. Tak samo stało się w WM Gdańsku. Mianowicie ustanowiono je na mocy rozporządzenia z 8 listopada 1922 r.⁴⁰, a zniesiono rozporządzeniem z 18 stycznia 1927 r.⁴¹

²⁹ *GBI*, § 6.

³⁰ T. Maciejewski, *Historia powszechna ustroju i prawa*, Warszawa 2011, s. 678.

³¹ *Deutsches Recht*, s. 407.

³² Tamże, s. 408.

³³ *Gesetz betreffend Kaufmannsgerichte*, § 9.

³⁴ Tamże, § 10.

³⁵ Tamże, § 11.

³⁶ Tamże, § 12.

³⁷ Tamże, § 10.

³⁸ *RGBl.*, 1919, s. 1909.

³⁹ Tamże, 1924, s. 371.

⁴⁰ *DGBl.*, 1922, s. 559.

⁴¹ Tamże, 1927, s. 25, § 1.

W ich miejsce sprawy lichwy (karne) oddano do kompetencji sądów urzędowych, a w przypadku recydywy do właściwości jej izby karnej, nawet jeżeli wcześniej wyrok wydał sąd d/s lichwy⁴².

4. Sądy publicznoprawne (administracyjne)

Sądem szczególnym publicznoprawnym był Sąd Najwyższy WM Gdańska, który obok tego, że był najwyższą instancją sądownictwa powszechnego, orzekał również jako Trybunał Stanu, Trybunał Konstytucyjny, Trybunał Wyborczy oraz sąd administracyjny⁴³.

Jesienią 1919 r. powołano tymczasową komisję konstytucyjną (53 osoby), która 6 października ustanowiła swoją podkomisję (15 osób). Pod koniec 1919 r., przy okazji dyskusji nad ustrojem sądowym, podniesiono także sprawę organizacji sądownictwa administracyjnego. Jednakże wskutek interwencji jej przewodniczącego – nadburmistrza H. Sahma – w przygotowywanym projekcie konstytucji kwestię tę całkowicie pominięto. Jego oponenti podkreślali jednakże, że w konstytucji pruskiej z 1850 r. sytuacja była wprawdzie podobna, lecz późniejsze ustawy z lat 1872 – 1876, a przede wszystkim z 1883 r., ustrój, kompetencje oraz przebieg postępowania szczegółowo unormowały, przez co pruskie sądownictwo administracyjne stało się niedoścignionym wzorcem europejskim⁴⁴.

Podobnie rzecz się miała w Gdańsku. Mianowicie w okresie przejściowym utworzona 5 marca 1920 r. Rada Państwa (*Staatsrat*) wydała 9 kwietnia rozporządzenie o powołaniu Tymczasowego Najwyższego Sądu Administracyjnego dla obszaru przyszłego WM Gdańska (*vorläufige Oberverwaltungsgerichts im Gebiet der künftigen Freien Stadt Danzig*)⁴⁵. Jego siedzibą zostało miasto Gdańsk. Właściwością rzeczową objął on wszystkie sprawy należące dotychczas do pruskiego Najwyższego Trybunału Administracyjnego, Rady Prowincjonalnej, Związkowego Urzędu do spraw Samorządowych, Krajowego Urzędu Wodnego, jak również Trybunału Rzeszy do spraw Finansowych. Obok tego miał on rozpatrywać odwołania i zażalenia od orzeczeń komisji okręgowych i innych urzędów wydających decyzje administracyjne, tak by zapewnić obywatelom ochronę sądową przed zawartymi w nich treściami⁴⁶.

⁴² Tamże, § 2.

⁴³ T. Maciejewski, *Sąd Najwyższy Wersalskiego Wolnego Miasta Gdańska. Ustrój i kompetencje*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2011, t. 25, s. 227–234.

⁴⁴ M. Podlaszewski, *Ustrój polityczny Wolnego Miasta Gdańska 1920–1933*, Gdynia 1966, s. 172; natomiast o pruskim sądownictwie administracyjnym ostatnio również A. Tarkowska, *Pruskie sądy administracyjne gwarantem praw podmiotowych. Organizacja sądów i praktyka orzeczenia Najwyższego Sądu Administracyjnego (OVG) a prawa polskiej mniejszości narodowej (1875–1914)*, Czasopismo Prawno-Historyczne, t. 67, z. 2, 2015, s. 61–85.

⁴⁵ *Sonder-Ausgabe zum Staatsanzeiger für Danzig, Danzig den 13 April 1920*, s. 39–40; rozporządzenie składało się z siedmiu paragrafów; *Verordnung betreffend die Errichtung eines vorläufigen...*, § 1.

⁴⁶ Tamże, § 2.

Przewodniczącego i członków Sądu wybierała Rada Państwa. W połowie musieli oni być sędziami a w połowie urzędnikami mianowanymi o kwalifikacjach umożliwiających im objęcie najwyższych urzędów administracyjnych. Zaznaczono przy tym, że dla spraw odnoszących się do kompetencji Krajowego Urzędu Wodnego powinni to być sędziowie i urzędnicy posiadający wysokie kwalifikacje techniczne w tym zakresie⁴⁷.

Postępowanie przed Sądem toczyło się zgodnie z procedurą obowiązującą przed Trybunałem pruskim. W sprawach zażaleń i podatkowych orzekano w składzie trzyosobowym, zaś w pozostałych pięcioosobowym łącznie w osobą przewodniczącą, przy czym przy rozpatrywaniu spraw z zakresu prawa wodnego dwóch z nich musiało posiadać odpowiednią wiedzę fachową⁴⁸. O konkretnym składzie orzekającym decydował Sąd na posiedzeniach plenarnych⁴⁹. Szczególną rolę odgrywał na nich przewodniczący Sądu, którego kompetencje odpowiadały uprawnieniom prezesa Trybunału pruskiego zwłaszcza w kwestii nadzoru ogólnego⁵⁰. Wspomniana tymczasowość Sądu oddała jednocześnie do gestii Rady Państwa decydowanie m.in. o kadencji Sądu, ilościach rozstrzygnięć itp.⁵¹ Bliżej jednak nie wiadomo, czy do wydania konstytucji z 14 czerwca 1922 r. z uprawnień tych korzystała, gdyż z momentem jej uchwalenia organ ten zanikł.

Omówiona organizacja, w której Tymczasowy Najwyższy Sąd Administracyjny był jedyną instytucją sądownictwa administracyjnego w WM Gdańsku utrzymała się do 7 stycznia 1927 r.

Dnia 29 listopada 1926 r. Senat WM Gdańska wydał upoważnienie ustawowe, będące podstawą prawną przyszłych reform mających uprościć administrację państwa⁵². Dla sądownictwa administracyjnego zrealizował je w formie dwóch aktów prawnych. Pierwszym było rozporządzenie z mocą ustawy uchwalone 7 stycznia 1927 r. o stworzeniu nowej jego struktury⁵³, zaś drugim wydane do niego rozporządzenie wykonawcze z 14 stycznia 1927 r.⁵⁴ o nadaniu wcześniejszemu mocy obowiązującej oraz o uzupełnieniu zapowiedzianych w nim rozwiązań formalnych.

Rozporządzenie z 7 stycznia składało się z trzech artykułów. Pierwszy liczył aż 19 paragrafów, w których najpierw uregulowano strukturę Sądu Administracyjnego (§§ 1–10), a następnie organizację Najwyższego Sądu Administracyjnego

⁴⁷ Tamże, § 3.

⁴⁸ Tamże, § 4.

⁴⁹ Tamże, § 5.

⁵⁰ Tamże, § 6.

⁵¹ Tamże, § 7.

⁵² *DGBL*, vom 7.1.1926, § 1, s. 317.

⁵³ *Rechtsverordnung zur Vereinfachung der Verwaltung (Verwaltungsgerichtsbarkeit) vom 7.1.1927*, *DGBL*, 1927, Nr 12, s. 42–46.

⁵⁴ *Ausführungsverordnung zur Rechtsordnung vom 7 Januar 1927 zur Vereinfachung der Verwaltung Vom 14.1.1927*, *DGBL*, 1927, Nr 13, s. 46/47.

(§§ 11–19)⁵⁵. Artykuł 2 zawierał cztery paragrafy (§§ 1–4), w których zmieniono brzmienie kilku artykułów ustawy pruskiej o sądownictwie administracyjnym z 1883 r. (art. 114, 117, 119), dostosowując je do realiów gdańskich⁵⁶. Wreszcie artykuł trzeci korygował pruską ustawę z 1 sierpnia 1879 r. odnoszącą się do rozstrzygnięcia przez gdański Najwyższy Sąd Administracyjny sporów kompetencyjnych⁵⁷.

Rozporządzenie tworzyło dwuinstancyjną strukturę sądownictwa administracyjnego. Instancją niższą był Sąd Administracyjny (*Verwaltungsgericht*), dotychczas nieistniejący. Zastępował on trzy istniejące do tej pory organy: sąd podatkowy (*Steuergericht*), komisje miejskie (*Stadtausschüsse*) oraz komisje okręgowe (*Bezirksausschusses*) i inne kolegia. Był sądem niższej, pierwszej instancji orzekającym w sprawach dotychczas należących do kompetencji wymienionych organów⁵⁸. Sąd administracyjny został ostatecznie podzielony na trzy izby, co już jednak wynikało z rozporządzenia wykonawczego. Izba pierwsza rozstrzygała wszystkie sprawy należące dotychczas do właściwości wszystkich komisji okręgowych oraz komisji miejskich z Gdańska i Sopotu, izba druga zajmowała się wszystkimi sprawami podatkowymi, z wyjątkiem podatku przemysłowego i obrotowego, co należało do kompetencji izby trzeciej⁵⁹. Sąd składał się z członków stałych i honorowych⁶⁰. Wszyscy stali musieli wcześniej piastować stanowisko sędziowskie lub funkcję wyższych urzędników państwowych⁶¹. Nadzór nad nimi sprawował przewodniczący. Był on mianowany przez Senat WM Gdańska, podobnie jak przewodniczący każdej z izb, jak również pozostali stali członkowie Sądu i ich zastępcy⁶². Przewodniczący Sądu kierował jednocześnie izbą pierwszą. Z kolei przewodniczącym izby drugiej musiał być wyższym urzędnikiem urzędu podatkowego⁶³. Wszyscy członkowie stali w sprawowaniu swego urzędu byli całkowicie niezawisli⁶⁴. Podlegali wyłącznie przepisom dwóch pruskich ustaw o odpowiedzialności służbowej z lat 1851 i 1856 i gdańskiej z 6 lipca 1923 r. Za zgodą przewodniczącego Sądu mogli też prowadzić funkcje uboczne⁶⁵.

Członkowie honorowi byli wybierani na kadencję 4-letnią, spośród urzędników administracji samorządowej⁶⁶. Ich bierne prawo wyborcze ograniczał cenzus wieku, mianowicie ukończone 25 lat, domicylu, a więc zamieszkiwanie na tery-

⁵⁵ *Rechtsverordnung...*, s. 42–44.

⁵⁶ Tamże, s. 44–45.

⁵⁷ Tamże, s. 46.

⁵⁸ Tamże, art. 1, § 1.

⁵⁹ *Ausführungsverordnung...*, § 2; natomiast w *Rechtsverordnung...*, art. 1, § 3 mówiło się wprawdzie o podziale na izby, ale bez wyliczenia ich liczby.

⁶⁰ *Rechtsverordnung...*, art. 1, § 2.

⁶¹ Tamże, art. 1, § 2, pkt. 3.

⁶² Tamże, art. 1, § 4.

⁶³ Tamże, art. 1, § 4.

⁶⁴ Tamże, art. 1, § 2, pkt 1.

⁶⁵ Tamże, art. 1, § 2, pkt 4.

⁶⁶ Tamże, art. 1, § 5, pkt 1.

torium WM Gdańska przynajmniej przez okres jednego roku oraz majątkowe, sprowadzające się do corocznego płacenia podatku bezpośredniego. Natomiast nie przysługiwało ono skazanym prawomocnie sprawcom przestępstw podatkowych oraz czynów naruszających obowiązek przestrzegania tajemnicy służbowej. Wybrani na swą funkcję mogli jednak, bez żadnych dla nich konsekwencji ze stanowiska tego zrezygnować. Odwrotnie też mogli swój urząd utracić, a to w razie wystąpienia zaniku któregoś z cenzusów określających ich bierne prawo wyborcze lub wskutek popełnienia przestępstwa⁶⁷. Wybierano ich ośmiu do izby pierwszej oraz szesnastu do drugiej. Wyboru dokonywały: Rada Miejska Gdańska (*Bürgerschaft*, Miejskie Zgromadzenie Obywateli Miasta Gdańsk) – czterech do pierwszej izby i ośmiu do drugiej oraz Rada Miejska Sopotu i trzy komisje powiatowe, tj. dla Wyżyny, Niziny i Wielkich Żuław, po jednym przez każdą z tych instytucji do pierwszej izby oraz dwóch do drugiej⁶⁸. Kadencja Sądu trwać miała do 31 grudnia 1930 r.⁶⁹ (4 lata). Wybory miano zaś przeprowadzić do 20 lutego 1927 r., a ich wyniki miał ogłosić przewodniczący do 1 marca⁷⁰. W razie opróżnienia stanowiska przeprowadzano wybory uzupełniające⁷¹. Po dokonanych wyborze członkowie honorowi, podnosząc rękę, składali na stojąco przysięgę przed przewodniczącym Sądu, w której zobowiązywali się, bez względu na osobę, rozstrzygać sprawy zgodnie ze swą najlepszą wiedzą i sumieniem, dotrzymując tajemnicy służbowej, szczególnie w kwestiach podatkowych⁷². Sprawy rozpoznawano w składzie pięciosobowym, przy czym przynajmniej trzy osoby musiały być członkami honorowymi⁷³. Postępowanie przed Sądem Administracyjnym miały w przyszłości określić przepisy szczególne, a do czasu ich wydania obowiązywało stosowne ustawodawstwo pruskie⁷⁴. Wprawdzie stanowisko członka Sądu było honorowe, lecz należało mu zwrócić koniecznie koszty oraz w zależności od włożonego wysiłku przyznać wynagrodzenie na zasadach dotyczących przysięgłych i ławników⁷⁵.

Zgodnie z rozporządzeniem z 7 stycznia 1927 r. przestał istnieć Tymczasowy Najwyższy Sąd Administracyjny, przemianowany obecnie na Najwyższy Sąd (Trybunał) Administracyjny (*Oberverwaltungsgericht*)⁷⁶. Jego kompetencje i struktura zasadniczo się nie zmieniły. Tyle tylko, że aktualnie orzekał nie tylko

⁶⁷ Tamże, art. 1, § 5, pkt 2.

⁶⁸ *Ausführungsverordnung...*, § 3.

⁶⁹ Tamże, § 6.

⁷⁰ Tamże, § 5.

⁷¹ Tamże, § 6.

⁷² *Rechtsverordnung...*, art. 1, § 7.

⁷³ Tamże, art. 1, § 3.

⁷⁴ Tamże, art. 1, § 9.

⁷⁵ *Ausführungsverordnung...*, § 7.

⁷⁶ *Rechtsverordnung...*, art. 1, § 11; zjawisko takie w praktyce konstytucyjnej WM Gdańska nie było niczym nowym, gdyż pierwszy Senat wybrany przez *Volkstag* 6 grudnia 1920 r. również nazwany był Senatem Tymczasowym, co zmieniono po wydaniu konstytucji, patrz: M. Podlaszewski, *Ustrój polityczny...*, s. 114.

w pierwszej, ale również w drugiej instancji, od wyroków Sądu Administracyjnego⁷⁷. Nadto uzyskał nową kompetencję, mianowicie na żądanie Senatu mógł dokonywać wykładni przepisów prawa podatkowego i administracyjnego⁷⁸. Ponadto jego przewodniczący i przynajmniej jeden z jego członków musieli piastować jedno z głównych stanowisk państwowych. Mianował go Senat (zgodnie z rozporządzeniem z 9 kwietnia 1920 r. była to Rada Państwa). Dodać przy tym należy, że gdyby Senat nominował na to stanowisko osobę nie sprawującą najwyższego urzędu, do czasu usunięcia tej przeszkody przewodnictwo musiał on przekazać najdłuższemu wysokim stażem urzędniczym członkowi Trybunału, a jeżeli byłoby ich kilku, najstarszemu wiekiem⁷⁹. Nadal jednak nie mógł decydować o nadaniu, nabyciu i utracie obywatelstwa gdańskiego, na co przysługiwała skarga do Sądu Najwyższego⁸⁰.

Odrębne sądownictwo administracyjne ostatecznie zostało zniesione przez hitlerowców w 1935 r. Odtąd dawny Trybunał stał się jedynie senatem do spraw administracyjnych, istniejących w ramach Sądu Najwyższego⁸¹.

Tadeusz Maciejewski

ORGANIZATION OF SPECIAL COURTS IN THE VERSAILLES FREE CITY OF GDAŃSK (1920–1939)

The special courts in the Versailles Free City of Gdańsk (1920 - 1939) included: industrial courts, merchant courts, courts for cases of usury and administrative courts. Their organization as well as procedures before them were generally determined by law in the Second Reich (1871 - 1918) and the Weimar Republic (1918-1938). Industrial courts in Gdansk were regulated in the Act of 23 November 1922. They settled disputes between employers and employees as well as employees of the same employer. Merchant courts were regulated by the same act. They were state courts established in order to settle disputes concerning work relationships between merchants and their assistants or disciples. Courts for cases of usury existed only from 1926 to 1927 when cases pending before them were transferred to criminal courts. Administrative judiciary in the years 1920-1926 had only one instance and was performed by the temporary Supreme Administrative Court. After this period, it had two instances and consisted of Administrative Court that served as the first instance and the higher Supreme Administrative Court. Its judges were appointed by the Senate, and its term of office was four years. Administrative courts in Gdansk were abolished in 1935.

⁷⁷ *Rechtsverordnung...*, art. 1, § 12.

⁷⁸ *Tamże*, art. 1, § 15.

⁷⁹ *Tamże*, art. 1, § 13.

⁸⁰ *Gesetz über Erwerb und den Verlust Danziger Staatsgehörigkeit*, *DGBl.*, 1922, Nr 28, poz. 60.

⁸¹ Rumpe, *Die Entwicklung der Verwaltungsgerichtsbarkeit in Danzig*, „*Danziger Juristische Zeitung*” 1936, nr 10, s. 97 i n.; M. Podlaszewski, *op. cit.*, s. 203.